

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Уређивачки одбор:

др *Алексић Радомир*, др *Грицаић Ирена*, др *Коларич Рудолф*, *Конески Блаже*,
др *Николић М. Берислав*, др *Павловић Миливој*, др *Пецо Асим*, др *Пешикан*
Мишаф, др *Стевановић Михаило*, др *Храсије Мајте*

Главни уредник

М. СТЕВАНОВИЋ

књ. XXVI — св. 3—4.

БЕОГРАД
1963 — 1964.

8. — Др МАЛИК МУЛИЋ: **Српски извори „плетенија словес“**. Загреб 1963, стр. 1—139 (лиитографисано).

Докторска дисертација загребачког научника М. Мулића „Српски извори плетенија словес“, успешно одбрањена 1963. год. и засада објављена у целини само као лиитографисано издање, представља утолико вредније достигнуће што је усмерена на попуњавање једне од осетних празнина наше литерарно-филолошке науке. Недостатак проучавања у овој области, који је Мулић почео да отклања и за који имамо његових наговештаја да ће га и даље отклањати, тежак је не из једног само разлога.

Прво, постоји код нас једна бреша у историјским знањима: бреша на месту где се састају историја језика и историја књижевности. Стари језик — мислимо нарочито на језик са територије старих српских држава — код нас се проучавао и предавао сувише отргнут од онога што представља једну његову важну основицу: од споменика старе књижевности. Наши дијалектолози, својим специфичним методама, успели су да дубље продру у своју материју, у историју незаписиваног говора, да реконструишу слике из дијалекатске прошлости. Махом се баш њихове интерпретације, уз нешто грађе из библијских текстова и нешто из правних и пословних докумената, представљају као историја нашег језика. Проучавање онога што би се могло звати средњовековном лепом књижевношћу, иако предузимано на појединим тачкама, засада не задовољава. А и у овом недовољно урађеном послу треба издвојити важније задатке од мање важних. Историјска фонетика и историјска морфологија подробније истражене на таквим споменицима, вероватно, не би много допринеле нашим садашњим познавањима. Међутим, историјска синтакса, фразеологија, стилистика, историја прозодије, историја творбе речи, стара лексика — то су гране врло захвалне за проучаваоца, и управо ће се у њима свакако наћи више наговештаја језичког и мисаоног живота ондашњих људи него у шаблонизованој и нама данас добро познатој употреби гласова и облика. — Нећемо овде говорити о удаљенијим областима, нпр. о прихватању или неприхватању појединих књижевних родова из страних литература, о некадашњим научним, филозофским, естетским преокупацијама итд., што све такође очекује да се нађе у средишту нечијих, било чијих, интересовања.

Друго на шта треба указати јесте чињеница да се решавања ових наших проблема овде-онде прихвата страна наука. Посматрано са гледишта међународне научне солидарности у томе нема ничег непожељног, када већ домаће снаге не стижу да све обаве. Али се треба чувати утиска да су ствари тиме скинуте с дневног реда.

Мулић је, узевши у разматрање раздобље пре Константинове реформе, готово дуж целог овде обележеног низа питања померио напред науку о српској књижевној прошлости. За то је требало имати широку ерудицију. Његови основни закључци су ови. Китњасто писање, познато под именом „плетеније словес“, није резултат славизације савременог византијског начина писања коју су извели бугарски патријарх Јефимије Трновски и његови ученици, како се то досад углавном сматрало. Оно је постојало и пре њега у јужнословенској и руској литератури. Затим аутор побија тврђење, обновљено у последње време, да је тај компликовани и накићени стил био израз хезихастичког учења, нарочито распрострањеног у 14. веку. И хезихазам је пробијао већ и раније у делима наших писаца, а за њега, по Мулићевом мишљењу, и није било карактеристично реторско претрпавање.

Нас овде више занима прво, чисто филолошко питање. Што се тиче стилских одлика хезихазма, можда ће добри познавалац проблема Д. С. Лихачев успети — а можда неће успети — да одбрани своја интересантна схватања о начину изражавања хезихаста као о тешко изрецивим, екстатичним покушајима да се нађе она „права реч“, дакле о „плетенију словес“ као о изразу ове религиозно-мистичне струје.

Мулићева излагања о томе да бугарску књижевност 14. века не треба замишљати као преносиоца византијских литерарних новина у српски и руски свет надовезују се на слична запажања Вл. Мошина (О periodizaciji rusko-južnoslovenskih književnih veza, Slovo 11—12) и врло их убедљиво поткрепљују и проширују. На почетку Мулић показује како су се, с једне стране, одређена стилистичка начела античке прозе пренела у византијску литературу, док су, с друге стране, на стил њених хришћанских писаца утицали и хебрејски узорци. Таква византијска књижевност послужила је, даље, као углед словенској, у преводима библијских и обредних књига а затим и у оригиналном стваралаштву. Дакле, у првим вековима словенске писмености византијска књижевност, у којој је већ тада било уздигнутог, експресивног тона, склоности ка поређењима и цитирањима, вршила је пресудан утицај на православне Словене; Бугарска је тада, до пропасти првог царства, свакако највише служила као апарат за трансформацију и трансмисију. При том се не сме сметнути с ума да су Словени од раније имали и своју усмену прозу и поезију, свој поетски израз, који су морали уносити у новосаздане књижевне творевине. Тадашња њихова литература у мањој је мери имитација него што се то по навици мисли.

У 11. и 12. веку, услед неподесних политичких прилика, књижевно стваралаштво Јужних Словена опада, али остају везе између Византије

и руских културних центара. Тада у Русији делају Иларион Кијевски (11. в.) и Кирил Туровски (12. в.), код којих се јасно запажају одједи грчких реторичких средстава; сви покрети и промене у византијској књижевности налазе мање-више континуираног одјека у Русији, чак и за време касније татарске најезде. Али и у периоду тих неповољних по Јужне Словене прилика руска књижевна радња, због црквених потреба, продире ипак, у ограниченој мери, на Балкан.

У 13. и нарочито у 14. веку долази до веће самосталности у српском културном животу, док у Бугарској, све до половине 14. века, нема ни политичких услова за јачи процват ни значајнијих оригиналних дела, тако да се у том времену литерарно искуство и традиција прикупљају управо на српској страни. Од Саве Немањића и Стевана Првовенчаног пратимо развој једног стваралаштва које се у погледу оригиналности налази негде на нивоу средњовековног књижевног стваралаштва уопште а не испод њега. (И тадашња византијска књижевност била је у великој мери епигонска!) Па и у том раздобљу, као и у претходном, има много доказа о стилском утицају руске књижевности на српску (разуме се, и на бугарску). „Слово о законе и благодати“ Илариона Кијевског утицало је у великој мери на панегирички стил у нашим житијима црквених и световних поглавара, а има и других извора и токова, — што све представља „враћање дуга“ из времена првог јужнословенског утицаја. За даље разрађивање егзалтираног „високог“ стила код Срба било је и сопствених, специфичних разлога: потреба утврђивања православља, указивање на узорне животе из прошлости.

Вероватно као први у нашој науци Мулић сасвим одређено и на примерима показује карактеристике стила званог „плетеније словес“: обилато цитирање Светог писма; богата употреба синонима; повезивање појмова у градацији или у неочекиваним скуповима речи одн. у сложеницама; преплитање речи истога корена, које придаје тексту мелодичност; одређене стилске фигуре, најчешће гомилање сличних елемената, таутологије, парафразе; ритмичност излагања; у садржинском погледу још и специјални психологизам, „бујице страсти и осећања што једнако разапињу ауторе и њихове јунаке“. Ради прављења већег утиска на публику избегавају се конкретне, свакодневне асоцијације, жели се да читалац или слушалац из масе епитета и синонима, бришући појединости, изнесе неки апстрактни заједнички чинилац. Тај високи стил, чије се јављање досад стављало у 14. и 15. век, очигледно је постојао у Србији већ и у 13. веку, не само код Доментијана и Теодосија, него и код Стевана Првовенчаног.

Настаје и време обрнутог, тзв. другог јужнословенског утицаја. Мулић га, између осталог, документује и тиме што у делима руских писаца Кипријана и Епифанија Премудрог (14—15. в.) налази идеје и реченице преузете из ранијих списа Теодосија, Данила и Данилових настављача, или стилске фигуре узете од Доментијана.

Бугарска књижевност нешто је дуже живела углавном од преписа богослужбене литературе, а уз нешто евидентираног српског (касније и хрватског) утицаја. Тек од времена владавине цара Ивана Александра (14. век) почиње јачи самосталан рад бугарских књижевника, највише хагиографски. Тешко би било претпоставити да и у том времену није било утицаја руске и српске литерарне делатности на бугарску (за паралелизме бугарских текстова са руским аутор такође даје илустрације). Чак се може утврдити да је непосредни византијски утицај на Бугаре, укључујући ту и Јефтимија Трновског, мањи него што се то обично мисли. Мулић показује убедљиве сличности између неких Јефтимијевих редова и места из Доментијана, Теодосија и Данила. Што се тиче Јефтимијевог савременика и писца сличних, па и савршенијих хагиографских примерака у Русији, Епифанија Премудрог, кога су често цитирали као бугарског ђака, познато је да је он боравио на Светој Гори, да се тамо упознао са српском књижевном делатношћу, и да је она извршила на њега утицај. Заслуге Јефтимијеве своде се, на тај начин, на стварање правописних норми које су се преносиле у Србију и Русију. Прецењивање његових осталих заслуга Мулић објашњава као легенду, коју су створили руски научници Соболевски и Радченко, у резултату одјека специјалних политичких расположења.

Изнети аргументи су такви да ће будућа Мулићева проучавања вероватно само поткрепити његове досадашње констатације. А ако аутор очекује било какве сугестије, споменућемо то да ће се он, у свом даљем раду, свакако још много пута сретати са иначе добро познатим проблемом преузимања, прерађивања или просто преписивања међу средњовековним писцима, специјално хагиографима. Ми смо убеђени да би систематско колационирање текстова (додуше врло тешко изводљиво) дало занимљиве резултате. Убацавање „плетенија словес“ у преписе најстаријих текстова, њихово подешавање према новом стилу није досад толико привлачило пажњу проучавалаца колико сличности и додири између ближих по епоси писаца. Ево, надохват, паралеле између једног места из Даниловог Житија краља Милутина (према издању Ђ. Даничића, стр. 157; наводи га и Мулић, стр. 97) и Похвале Ђирилу Климента Охридског у једном српском препису из 14. в. (према издању П. Лаврова, Материјали по историји возникновения древнейшей

славјанској писменности, Ленинград 1930, 98). *Ж. Мил.*: Блажоу многопрѣсвѣтлоѣ лице твоѣ озаршене се отъ прѣсвѣтадогѣ доуха, имѣже и многообразоумныи свѣтъ васна намъ, и именовъ силы крѣпости твоѣи лъсть и шетаниа и силы лоукавыи безбожныихъ поганъ разорши се... Блажоу златозарнѣи твоѣи очи... Блажоу прѣчистованѣи [у другом ркп. прѣчистѣи] твоѣи роуцѣ. — *Похв. Ђ.*: Блажъ же и [у другом ркп. нема же и] многопрѣсвѣтлоѣ лице твоѣ, озарившене [у другом ркп. озаршесѣ] ѿ светаго доуха, имѣже многообразоумныи свѣтъ васна и многовожната лъсть разорисе. Блажъ златообразнѣи твоѣи очи... Блажоу прѣчистиѣи ти роуцѣ... Стил Похвале Ђирилу по својим карактеристикама потпуно одговара високом и засићеном стилу 14—15. века. Питање је сад — у које је време у подлоге овог преписа продрло такво изражавање, кад су се формирале наведене овде реченице, и који је текст заправо послужио оном другом као углед, ако није неки трећи послужио обома?

Мулићева намера није била да говори и о правописној реформи Јефтимјевој. Он је само свео на праву меру значај нове бугарске школе за стил у ондашњој јужнословенској и источнословенској књижевности. Па ипак он спомиње узгред и правописну реформу. Тим поводом треба се подсетити на чланак Вл. Мошина: „Револуције“ у историји српског правописа, Библиотекар бр. 6 (1963), скроман по обиму и одјеку код нас али богат садржајем, који подвргава ревизији и ову област наших досадашњих знања. Јефтимјевом регламентацијом правописа само је крунисан, а не отпочет, процес приближавања бугарске и српске (рашке) редакције грчком начину писања. И грчких слова и грчких акценатских знакова било је већ раније у српским писаним споменицима. Ресавска школа само је делимично прихватила Јефтимјева правила, а понешто је задржала и из сопствене традиције.

Све што је овде укратко набачено показује колико још има да се уради за историју нашег језика.

И. Грицаић

9. — БОЖО ВИДОЕСКИ: *Кумановскиот говор*. Институт за македонски јазик, Скопје. Посебни изданија, књ. 3.

У бујном развитуку младе македонске науке једно од првих места свакако заузима наука о македонском језику. А овде је опет у дијалектологији за релативно кратко време врло много створено. И ово је, и једно и друго, сасвим разумљиво. Разумљиво је, хтели смо рећи,